

KS. JACEK STEFAŃSKI

Wigry

ORCID: 0000-0001-9694-1419

Wyeksponowany motyw Wyjścia w Mk 6,45-52

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-002>

Streszczenie: Św. Marek używa motywu Wyjścia w swojej Ewangelii, aby ukazać związek między różnymi wydarzeniami w życiu Jezusa, Mojżesza oraz Izraelitów od czasu ich pobytu w Egipcie do zakończenia wędrówki na pustyni. Wydarzenie kroczenia Chrystusa po wodach Jeziora Galilejskiego zawiera szczegóły znajdujące się tylko w Ewangelii Marka i mogą one być lepiej zrozumiane w kontekście Wyjścia. To spostrzeżenie jest szczególnie ważne wówczas, gdy wybrane wyrażenia greckie w Mk 6,45-52 są analizowane w świetle Septuaginty oraz wybranych przekładów Nowego Testamentu na język hebrajski. Czynności, które normalnie mogą być trudne do wyjaśnienia – jak np. zamierzone przejście Chrystusa obok Apostołów po jeziorze – stają się bardziej czytelne w świetle starotestamentowego motywu Wyjścia.

Słowa kluczowe: Wyjście, manna, kroczenie po jeziorze, znaki, zatwardziałość serca

The Underscored Exodus Motif in Mk 6,45-52

Summary: Saint Mark uses the Exodus motif in his Gospel to show the connection between various events in the life of Jesus, Moses and the people of Israel from their time in Egypt until the end of their sojourn in the desert. The episode of Christ walking on the waters of the Sea of Galilee contains various details unique to Mark's Gospel which can be better explained when placed in the context of the Old Testament Exodus event. This is made especially clear when various Greek expressions in Mk 6,45-52 are examined in light of both the Septuagint and selected translations of the New Testament into Hebrew. Details which would be otherwise difficult to explain – such as the Lord passing the Apostles by on the lake – become better understood in light of the Exodus event in its various stages in the Old Testament.

Keywords: Exodus, Mana, walking on the lake, signs, hardened heart

Wprowadzenie

Ewangelieści Mateusz, Marek i Jan opisują scenę kroczenia Pana Jezusa po Jeziorze Galilejskim (Mt 14,22-33; Mk 6,45-52; J 6,16-21¹). Wszyscy trzej natchnieni autorzy przedstawiają tę scenę bezpośrednio po cudzie rozmnożenia chleba (Mt 14,13-21; Mk 6,32-44; J 6,1-15), jednak, o ile można się dopatrzeć aluzji do motywu starotestamentowego Wyjścia we wszystkich wyżej wymienionych opisach kroczenia Chrystusa po wodzie, o tyle w perykopie Mk 6,45-52 ten wątek jest najbardziej wyeksponowany i rzuca światło na szczegóły, których nie ma u pozostałych Ewangelistów. To z kolei wpisuje się w myśl przewodnią Ewangelii Marka, jaką jest droga nawracającego się Chrystusowego ucznia, który poznaje wielkie dzieła Boże, podobnie jak naród Izraela poznał je przez doświadczenie Wyjścia.

1. Perykopa Mk 6, 45-52

Święty Marek Ewangelista podaje, że po rozmnożeniu chleba Pan Jezus natychmiast kazał Apostołom wejść do łodzi i wyprzedzić Go na drugą stronę jeziora. Chrystus zatem oddalił się od uczniów i udał się na górę, aby się modlić. Gdy nastał wieczór, łódź z uczniami znajdowała się na środku jeziora, a On był sam na łądzie. Widział ich, jak trudzili się przy wiosłowaniu ze względu na przeciwny wiatr. Około czwartej straży nocnej przyszedł do nich, krocząc po wodzie, i chciał ich ominąć. Gdy zobaczyli Go chodzącego po jeziorze, myśleli, że to zjawa i krzyknęli ze strachu. On jednak zawołał do nich: „Odwagi, to Ja jestem, nie bójcie się”. Wówczas wszedł do łodzi i wiatr się uciszył. W związku z tym uczniowie byli bardzo zdumieni, bo nie zrozumieli tego, co stało się wcześniej z rozmnożonymi chlebami, ponieważ ich umysły były oślepiały.

1.1. Osobliwe szczegóły w perykopie Mk 6, 45-52

Zestawiając Markowy opis epizodu kroczenia Pana Jezusa po wodzie z opisami Ewangelistów Mateusza i Jana (Łukasz nie omawia tego wydarzenia), można zauważyć kilka szczegółów, które podaje tylko Marek. Gdy Jan pisze,

¹ Zdaniem św. Jana Chryzostoma perykopa J 6,16-21 nie odnosi się do tego samego incydentu, który zostaje opisany przez Mateusza (14,22-33) i Marka (6,45-52). Inaczej myśli św. Augustyn, który dostrzega w perykopie Janowej ten sam epizod. Zob. J. E. Elowsky, *John 1-10* (Ancient Commentary on Scripture. New Testament IV a), Downers Grove, Illinois 2006, 218.

że Apostołowie w trakcie wyprawy udali się do Kafarnaum (J 6,17), Marek podaje, że Jezus kazał Apostołom, aby udali się do Betsaidy (Mk 6,45). Poza tym Mateusz informuje ogólnie, że łódź z uczniami znajdowała się „o wiele stadiów oddalona od brzegu” (τὸ δὲ πλοῖον ἦδη σταδίου πολλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς ἀπέιχεν – Mt 14,24), a Jan pisze dokładniej, że Apostołowie upłynęli „około dwudziestu pięciu lub trzydziestu stadiów” (ὡς σταδίου εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα – J 6,19). Marek zaś relacjonuje miejsce łodzi na jeziorze jeszcze inaczej, pisząc że znajdowała się „na środku jeziora” (ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης – Mk 6,47). Marek wraz z Janem używa w tym miejscu słowa „morze” (θαλάσσα) w odniesieniu do jeziora. Ponadto o ile Mateusz zaznacza, że łódź była „miotana falami” (βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων – Mt 14,24), o tyle Marek zauważa, że Apostołowie „trudzieli się przy wiosłowaniu” (καὶ ἰδὼν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν – Mk 6,48). Znamienny jest też fakt, że tylko Marek zaznacza, iż podchodząc do uczniów, Jezus „chciał ich minąć” (ἤθελεν παρελθεῖν αὐτούς – Mk 6,48). Oprócz tego wszyscy trzej Ewangelisci piszą, że uczniowie widzieli Chrystusa chodzącego po wodzie, ale tylko Marek podaje tę informację dwa razy, dodając – za drugim razem – słowo „wszyscy” (πάντες – Mk 6,50). Poza tym Mateusz, Marek i Jan piszą, że Jezus wszedł do łodzi (święty Jan podaje, że uczniowie wzięli Go do łodzi – J 6,21), chociaż tylko Marek dodaje – a raczej powtarza – że łódź była z uczniami (dosłownie „z nimi” – πρὸς αὐτοὺς – Mk 6,51). Na koniec perykopy Marek jako jedyny nawiązuje do sceny rozmnożenia chleba, która poprzedziła kroczenie Chrystusa po wodzie, informując, że uczniowie byli zdziwieni, bo nie rozumieli tego, co miało miejsce z chlebami ze względu na ich otepiałe serca (ἀλλ’ ἦν αὐτῶν ἡ καρδιά πεπωρωμένη – Mk 6,52).

1.2. Wspólne tło dla osobliwych szczegółów w perykopie Mk 6,45-52

W świetle powyższego zestawienia trzech ewangelijnych opisów sceny kroczenia Jezusa po wodach jeziora można postawić pytanie, czy szczegóły w perykopie Mk 6, 45-52, których nie ma u pozostałych Ewangelistów, są przypadkowymi spostrzeżeniami Marka, czy może wynikają z zamierzonego przekazu wpisującego się w szerszy obraz teologiczny przedstawiony przez tego Ewangelistę. Badania egzegetyczne nad tym fragmentem często nawiązują do starotestamentowych teofanii w kontekście motywu Wyjścia Izraelitów z Egiptu².

² R. E. Watts podaje obszerną syntezę badań na ten temat w swoim dziele *Isaiah's New Exodus in Mark*, Grand Rapids, Michigan 1997, 9-28. Por. także J. R. Donahue – D. J. Harrington, *The Gospel of Mark* (Sacra Pagina, 2), Collegeville, Minnesota 2002, 215; D. E. Garland, *The NIV Application Commentary: Mark*, Grand Rapids, Michigan 1998, 263; M. Healy, *The Gospel of Mark (Catholic Commentary on Sacred Scripture*, red. P. S. Williamson – M. Healy), Grand Rapids, Michigan 2008, 33; J. Marcus, *Mark 1-8 (The Anchor Bible*, red. W. F. Albright – D. N. Freedman), New York 2000,

Należy zaś zwrócić uwagę, że ów motyw nie odnosi się tylko do geograficznego opuszczenia Egiptu przez naród wybrany. W judaizmie określenie „wyjście z Egiptu” (w języku hebrajskim *jeciat micraim* – יציאת מצרים – dosł. „wyjście Egiptu”) ma o wiele szersze znaczenie. Obejmuje ono wszystko, co miało miejsce bezpośrednio przed, podczas oraz po opuszczeniu Egiptu przez Hebrajczyków (plagi egipskie, ucieczka przed Egipcjanami, przejście przez Morze Czerwone oraz poszczególne wydarzenia podczas pustynnej wędrówki w drodze do Ziemi Obiecanej)³. W Nowym Testamencie motyw Wyjścia zostaje podjęty w celu ukazania Chrystusowego dzieła zbawienia jako nowe, duchowe wyjście ludzkości z niewoli grzechu. Marek nawiązuje do tego wątku już w pierwszych wersetach swojej Ewangelii:

„Jak jest napisane u proroka Izajasza: »Oto Ja posyłam wysłańca mego przed Tobą; on przygotuje drogę Twoją. Głos wołającego na pustyni: Przygotujcie drogę Panu, prostujcie dla Niego ścieżki«,, (Mk 1,2-3).

Mimo że powyższy cytat pochodzi z dwóch źródeł – Iz 40,3 oraz Ml 3,1 – to jednak Ewangelista powołuje się wprost tylko na proroka Izajasza. Czyni to najprawdopodobniej dlatego, że słowa zawarte w Iz 40 pochodzą z drugiej części Księgi Izajasza, gdzie wybrzmiewa nadzieja nowego wyjścia, które dla wygnanych Żydów miało być opuszczeniem Babilonii i powrotem do Judei. Z tej racji bezpośrednio po owym cytacie Marek nawiązuje do pustyni: „Wystąpił Jan Chrzciciel na pustyni [ἐν τῇ ἐρήμῳ] i głosił chrzest nawrócenia na odpuszczenie grzechów” (Mk 1,4). Pustynia w tym miejscu nie jest tylko przypadkowym miejscem bezludnym, gdzie Jan Chrzciciel przebywał, lecz rejonem przypominającym ziemię, na której Izraelici byli poddani próbom, buntowali się, ale też głębiej poznawali Boga i nawracali się⁴. To wszystko działo się podczas ich wędrówki do Ziemi Obiecanej, a echem powyższego starotestamentowego tła jest też następujący werset odnoszący się do Jana Chrzciciela: „Ciągnęła [ἐξεπορεύετο] do niego cała judzka kraina” (Mk 1,5). Czasownik ἐκπορεύομαι, który oznacza „wychodzić” lub „wyruszyć”⁵

218; 283; 348-349; 411; 414; 419-422; 482-486.

³ Por. I. Ta-Szema, תאצי תאצי, w: *Encyclopaedia Hebraica*, red. M. – B. Peli, Jerusalem 1971, t. 20, 190-192. Na ten temat por. także E. Carpenter, *Exodus: Theology of*, w: *Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, red. Willem A. VanGemeren, t. 4, Grand Rapids, Michigan 1997, 607-615.

⁴ Słowo ἐρημος oznacza „pustynię”, „miejsce pustynne”, „miejsce opuszczone”, „ziemię bezludną” (por. R. Popowski, ἐρημος, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1997, 232). Znamienne jest to, że ów termin występuje osiem razy u Mateusza, dziewięć razy u Marka, jedenaście razy u Łukasza oraz pięć razy u Jana. Biorąc pod uwagę fakt, że Ewangelia Marka jest najkrótsza, można wnioskować, że częstotliwość używania słowa ἐρημος jest największa u Marka.

⁵ Por. R. Popowski, ἐκπορεύομαι, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, 186.

jest często pojawiającym się terminem u Marka⁶. Wpisuje się on w ideę Wyjścia w jego Ewangelii⁷, na którą wskazuje też rzeczownik *ὁδός* – „droga”. Ewangelista Marek posługuje się słowem „droga” w sumie szesnaście razy nie tylko w sensie geograficznym, lecz również w sensie moralnym i duchowym. W ten sposób odnosi się do życia każdego ucznia Chrystusa, który jest na drodze duchowego dojrzewania, podobnie jak naród Izraela był na drodze nawrócenia torowanej przez Boga i wiodącej do Ziemi Obiecanej⁸.

W jaki sposób idea Wyjścia zostaje ukazana w opisie Mk 6,45-52? Odpowiedź na to pytanie daje analiza poszczególnych części tej perykopy.

2. Analiza poszczególnych wersetów perykopy Mk 6,45-52

2.1 Przyczyna i kierunek przeprawy na jeziorze

Ewangelisci podają następujące szczegóły dotyczące genezy przeprawy oraz zamierzonego punktu docelowego uczniów w łodzi:

„Zaraz też [Jezus] przynaglił uczniów, żeby wsiedli do łodzi i wyprzedzili Go na drugi brzeg, zanim odprawi tłumy” (Mt 14,22).

Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους.

„Zaraz też [Jezus] przynaglił swych uczniów, żeby wsiedli do łodzi i wyprzedzili Go na drugi brzeg, do Betsaidy, zanim sam odprawi tłum” (Mk 6,45).

Καὶ εὐθὺς ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύει τὸν ὄχλον.

„O zmierzchu uczniowie Jego zeszli nad jezioro i wsiadłszy do łodzi, zaczęli się przeprowiać przez nie do Kafarnaum ...” (J 6,16-17).

Ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν ¹⁷ καὶ ἐμβάντες εἰς πλοῖον ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καφαρναοῦμ...

⁶ Jedenaście razy u Marka w porównaniu z pięcioma przypadkami u Mateusza, trzema u Łukasza oraz dwoma u Jana

⁷ Por. Watts, *Isaiah's New Exodus in Mark*, 126-132.

⁸ Por. M. E. Boring, *Mark. A Commentary (The New Testament Library, red. C. C. Black – J. T. Carroll)*, Louisville, Kentucky 2006, 37-38; J. R. Donahue – D. J. Harrington, *The Gospel of Mark*, 190, przyp. 8. Por. także G. Ebel, *ὁδός*, w: *The New International Dictionary of New Testament Theology*, t. 3, red. C. Brown, Grand Rapids, Michigan 1986, 937-941.

Z trzech powyższych opisów wynika, że tylko Mateusz i Marek zauważają, iż przeprawa łodzią nastąpiła w wyniku nakazu Chrystusa. O ile obaj - Mateusz i Marek zaznaczają, że ten nakaz dotyczył wejścia do łodzi oraz wyprzedzenia Jezusa na drugi brzeg, o tyle Marek jako jedyny pisze, że punktem docelowym tej przeprawy miała być Betsaida. Jan zaś, podając Kafarnaum jako miejsce docelowe tej przeprawy, nie mówi, że to Chrystus kazał uczniom tam się udać. Jak wytłumaczyć rozbieżność między tymi informacjami? Wystarczy zwrócić uwagę, że to nie jedno, lecz oba miejsca – Betsaida i Kafarnaum – mogły znaleźć się na szlaku uczniów, aczkolwiek Marek, pisząc w Rzymie pod dyktando świętego Piotra Apostoła, mógł przywołać jedynie Betsaidę, bo z tej miejscowości pochodził Piotr. Natomiast ważniejszym szczegółem jest fakt, że według Mateusza i Marka przeprawa odbyła się w wyniku nakazu Chrystusowego; ponadto tylko Marek daje do zrozumienia, że w nakazie był też ujęty dokładny geograficzny punkt docelowy tej przeprawy. Oznacza to, że informacja podana przez Marka odnośnie do Osoby Pana Jezusa jest bardziej sprecyzowana, bo Jan, mimo że podaje punkt docelowy (Kafarnaum), jednak nie dodaje, że podróż uczniów do tej miejscowości wynikała wprost z nakazu Chrystusowego. Inaczej mówiąc, Jezus zostaje ukazany przez Marka jako ten, który nie tylko nakazuje uczniom, co mają czynić (przeprawić się na drugą stronę jeziora), ale wyznacza im również punkt docelowy.

Gdy zestawia się ten szczegół z Ewangelią Marka z opisem przejścia Izraelitów przez Morze Czerwone, można zauważyć dwa podobieństwa. Po pierwsze, przejście Izraelitów przez Morze Czerwone jest nakazem Bożym skierowanym do Mojżesza:

„Ty zaś podnieś swą laskę i wyciągnij rękę nad morze i rozdziel je na dwoje, a wejdą Izraelici w środek morza na suchą ziemię” (Wj 14,16).

ואתה הרם את מטך והרם את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה

Księga Wyjścia podaje kierunek dalszej wędrówki Izraelitów po przejściu przez morze (Wj 15,22):

„Mojżesz polecił Izraelitom wyruszyć od Morza Czerwonego i szli w kierunku pustyni Szur.”

ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור

Znamienny jest fakt, że powyższy tekst masorecki rozpoczyna się od czasownika נסע – *nasa* („przemieszczać się”⁹), który w Biblii hebrajskiej występuje w formie *hif-il* tylko w tym miejscu. Przez to należy rozumieć, że Mojżesz nie tylko polecił

⁹ Por. L. Koehler – W. Baumgartner, נסע, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, t.1, Leiden 2001, 704.

Izraelitom wyruszyć od Morza Czerwonego, lecz „przemieścić” lub „przeprowadzić” Izraela po przejściu przez wodę. Można więc wnioskować, że dalszy kierunek wędrówki Hebrajczyków był wyznaczony przez Mojżesza (niewątpliwie jako ciąg dalszy nakazu Bożego ujawnionego Mojżeszowi), podobnie jak punkt docelowy dla przepływających się przez Jezioro Galilejskie uczniów Jezusa była – według Marka – Betsaida.

2.2. Usytuowanie łodzi na jeziorze

Ewangelisci relacjonują, gdzie na jeziorze znajdowała się łódź, gdy Jezus do niej podchodził:

„Wieczór zapadł, a On sam tam przebywał. Łódź zaś była już o wiele stadiów oddalona od brzegu ...” (Mt 14.23-24).

ὁψίας δὲ γενομένης μόνος ἦν ἐκεῖ. τὸ δὲ πλοῖον ἤδη σταδίου πολλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς...

„Wieczór zapadł, łódź była na środku jeziora, a On sam jeden na łodzi” (Mk 6,47).

καὶ ὁψίας γενομένης ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς.

„Gdy upłynęli około dwudziestu pięciu lub trzydziestu stadiów ...” (J 6,19).

ἔληλακότες οὖν ὡς σταδίου εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα...

O ile Mateusz i Jan podają odległość łodzi z uczniami od brzegu w stadiach (Mateusz czyni to w sposób ogólny, a Jan w liczbach), o tyle Marek nie używa tej miary, lecz pisze, że łódź znalazła się na środku jeziora (ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης – Mk 6,47). Ta pozornie drobna różnica w przekazie Marka jest znamienna z dwóch powodów. Po pierwsze, jest to jedyny przypadek w Nowym Testamencie, gdzie zastosowany termin μέσως („środek”¹⁰) odnosi się do umiejscowienia czegoś na wodzie. Po drugie, w Septuagincie słowo μέσως jest użyte w Księdze Wyjścia w odniesieniu do środkowego szlaku Izraelitów przechodzących przez Morze Czerwone i mających wody po swojej prawej oraz lewej stronie. Określenie εἰς μέσον lub ἐν μέσῳ pojawia się kilkakrotnie w LXX jako odpowiednik hebrajskiego określenia בתוך lub תוך אל¹¹, czyli „w środku”, „w środek”, „przez środek” lub „pośrodku”, podczas gdy w Wulgacie to samo określenie jest podane jako *in medio*, *in mediis* lub *per medium*:

¹⁰ Por. R. Popowski, μέσως, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, 287-288.

¹¹ Wyjątkowo werset Wj 15,8 w LXX zawiera określenie ἐν μέσῳ, które jest odpowiednikiem hebrajskiego בלב, czyli „w sercu”, chociaż znaczenie jest to samo, co „w środku” lub „pośrodku”.

Wj 14,16:

καὶ σὺ ἔπαρον τῆ ῥάβδῳ σου καὶ ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ῥῆξον αὐτήν καὶ εἰσελάτῳσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς μέσον τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ ξηρόν.

ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה.

Tu autem eleva virgam tuam et extende manum super mare et divide illud ut gradientur filii Israhel in medio mari per siccum.

„Ty zaś podnieś swą laskę i wyciągnij rękę nad morze, i rozdziel je na dwoje, a wejdą Izraelici w środek na suchą ziemię.”

Wj 14,22:

καὶ εἰσῆλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς μέσον τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ ξηρόν καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῖς τείχος ἐκ δεξιῶν καὶ τείχος ἐξ εὐωνύμων.

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם.

...et ingressi sunt filii Israhel per medium maris sicci erat enim aqua quasi murus a dextra eorum et leva.

„...a Izraelici szli przez środek morza po suchej ziemi, mając mur z wód po prawej i po lewej stronie.”

Wj 14,23:

κατεδίωξαν δὲ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ εἰσῆλθον ὀπίσω αὐτῶν πᾶσα ἡ ἵππος Φαραῶ καὶ τὰ ἄρματα καὶ οἱ ἀναβάται εἰς μέσον τῆς θαλάσσης.

וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים.

...persequentesque Aegyptii ingressi sunt post eos omnis equitatus Pharaonis currus eius et equites per medium maris.

„Egipcjanie ścigali ich. Wszystkie konie faraona, jego rydwany i jeźdźcy weszli za nimi w środek morza.”

Wj 14,27:

ἐξέτεινεν δὲ Μωσῆς τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπεκατέστη τὸ ὕδωρ πρὸς ἡμέραν ἐπὶ χώρας οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἔφυγον ὑπὸ τὸ ὕδωρ καὶ ἐξετίναξεν κύριος τοὺς Αἰγυπτίους μέσον τῆς θαλάσσης.

ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו וינער יהוה את מצרים בתוך הים.

...cumque extendisset Moses manum contra mare reversum est primo diluculo ad

priorem locum fugientibusque Aegyptiis occurrerunt aquae et involvit eos Dominus in mediis fluctibus.

„Wyciągnął Mojżesz rękę nad morze, które o brzasku dnia wróciło na swoje miejsce. Egipcjanie uciekając biegli naprzeciw falom, i pogrążył ich Pan w środku morza.”

Wj 14,29:

οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραηλ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης τὸ δὲ ὕδωρ αὐτοῖς τεῖχος ἐκ δεξιῶν καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων.

בני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם.

...filii autem Israhel perrexerunt per medium sicci maris et aquae eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris

„Izraelici zaś szli po suchym dnie morskim, mając mur po prawej i po lewej stronie.”

Wj 15,19:

ὅτι εἰσῆλθεν ἵππος Φαραῶ σὺν ἄρμασιν καὶ ἀναβάταις εἰς θάλασσαν καὶ ἐπήγαγεν ἐπ’ αὐτοὺς κύριος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραηλ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης.

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

...ingressus est enim equus Pharaeo cum curribus et equitibus eius in mare et reduxit super eos Dominus aquas maris filii autem Israhel ambulaverunt per siccum in medio eius

„Gdy weszły w morze konie faraona z rydwanami i jeźdźcami, Pan przywiódł na nich z powrotem fale morskie, synowie zaś Izraela przeszli suchą nogą morze.”

Mimo że tekst masorecki jest późniejszy od Septuaginty i Wulgaty, nie sposób nie zauważyć, że przekład grecki jak również i łaciński wydają się trzymać ściśle pierwotnego hebrajskiego tekstu ze względu na określenie בתוך – *betoch*¹² („w środku”; „pośrodku”). W rzeczywistości wystarczyłoby użyć greckiego ἐν bez μέσως (środek”) lub – w przypadku Wulgaty – *in* bez *medium*, aby oddać tę samą ideę¹³. Poza tym nie chodzi tutaj jedynie o umiejscowienie Izraelitów przechodzących przez Morze Czerwone, lecz przede wszystkim o to, że są zagrożeni przez otaczającą ich wodę. Dlatego w tekście hebrajskim występuje wyrażenie בתוך („w środku”; „pośrodku”), aby wyrazić dobitniej i bardziej obrazowo nadzwyczajną sytuację, w której znaleźli się Izraelici: otaczająca ich woda sprawiła, że byli jakby w środku wody, aczkolwiek wody ich nie dotknęły. Podobnie dzieje się w Mk 6,47, gdzie Ewangelista nie chciał jedynie nawiązać do miejsca, w którym łódź się znajdowała,

¹² Lub תוך.

¹³ Zob. np. Wj 12,12: ἐν γῆ Αἰγύπτω – „w ziemi egipskiej”.

lecz pragnął przede wszystkim ukazać związek między sytuacją uczniów a sytuacją Izraelitów przechodzących „przez środek” Morza Czerwonego. W obu zdarzeniach, woda – mimo że była groźna – nie zaszkoziła ani Hebrajczykom, ani uczniom.

Ciekawe potwierdzenie tej interpretacji znajdujemy w wielu przekładach wersetu Mk 6,47 na język hebrajski, gdzie jest stosowane określenie *בְּתוֹךְ הַיָּם* – *betoch hajam* („w środku morza” lub „pośrodku morza”)¹⁴:

Giovanni Battista Jona¹⁵:

ובהיות ערב היתה הספינה בתוך הים והוא לבדו בארץ...

„I gdy nastał wieczór, była łódź w środku morza, a On sam na ziemi”...

R. Caddick¹⁶:

ובהיות הערב היתה האניה בתוך הים והוא לבדו על הארץ...

„I gdy nastał wieczór, była łódź w środku morza, a On sam na ziemi...”

T. Yates¹⁷:

ובהיות ערב היתה הספינה בתוך הים והוא לבדו על היבשה...

„I gdy nastał wieczór, była łódź w środku morza, a On sam na łądzie”...

T. Fry – W. B. Collyer¹⁸:

ויהי בערב והאניה בתוך הים והוא לבדו בארץ...

„I stało się wieczorem, a łódź w środku morza, a On sam na ziemi”

E. Margoliouth¹⁹:

וכאשר היה ערב היתה האניה בתוך הים והוא לבדו על הארץ...

„I gdy był wieczór, była łódź w środku morza, a On sam na ziemi”...

F. Delitzsch²⁰:

ויהי ערב והאניה באה בתוך הים והוא לבדו ביבשה...

„I stał się wieczór, a łódź przybliżyła się do środka morza, a On sam na łądzie”...

¹⁴ Przekłady na język polski są dosłowne.

¹⁵ Zob. J. Carmignac, *Evangiles de Matthieu et de Marc traduits en hébreu en 1668 par Giovanni Battista Jona retouchés en 1805 par Thomas Yeates* (Traductions hébraïques des Evangiles rassemblées; t. 2), Turnhout 1982.

¹⁶ Jest to poprawiona wersja Eliassa Huttera z roku 1599 oraz Robertsona z roku 1661. Zob. R. Caddick, *The New Testament of Our Lord and Saviour Jesus Christ, in Hebrew; corrected from the version published by Dr. Hutter, at Nuremburg 1599; and republished by Dr. Robertson, at London 1661*, London 1798.

¹⁷ Zob. tamże.

¹⁸ Zob. B. R. Goakman, *ברית חדשה על פי המשיח*. נעתק מלשון יון ללשון עברי, London 1813.

¹⁹ Zob. E. Margoliouth, *הברית החדשה על פי המשיח*. עם נקודות וטעמים. גם מראה פסוקים והערות על הגליון, London 1923.

²⁰ Zob. F. Delitzsch, *ספרי הברית החדשה*. נעתקים מלשון יון ללשון עברית, London 1960.

Wszystkie powyższe przekłady używają terminu בתוך – *betoch* („w środku lub „pośrodku”), który jest stosowane w Księdze Wyjścia. Natomiast nowsze przekłady Nowego Testamentu na język hebrajski nie używają słowa בתוך, lecz באמצע – *beemca* („w centrum” lub „na środku”):

United Bible Societies, 1976; 2000²¹:

לעת ערב היתה הסירה באמצע הים והוא לבדו על היבשה.

„Przy nastaniu wieczora, była łódź na środku morza, a on sam na lądzie”.

W hebrajskim przekładzie oba określenia (בתוך – *betoch* – oraz באמצע – *beemca*) są poprawne, jednak בתוך bardziej kojarzy się z przejściem Izraelitów przez Morze Czerwone. Wyrażenie באמצע (*beemca*) wydaje się być nowoczesną próbą ściślejszego przekładu greckiego ἐν μέσῳ. Bądź co bądź osobliwa informacja, którą podaje Ewangelista Marek w Mk 6,47, wskazuje na związek uczniów z Izraelitami przechodzącymi przez Morze Czerwone.

2.3. Sytuacja na jeziorze

Ewangelisti ukazują okoliczności związane z sytuacją uczniów i łodzi na jeziorze w następujący sposób:

Mt 14,24: „Łódź zaś była już o wiele stadiów oddalona od brzegu, miotana falami, bo wiatr był przeciwny”.

τὸ δὲ πλοῖον ἦδη σταδίους πολλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς ἀπείχετο βασιανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος.

Mk 6,48a: „Widząc, jak się trudzili przy wiosłowaniu, bo wiatr był im przeciwny”...

καὶ ἰδὼν αὐτοὺς βασιανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν, ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς...

J 6,18: „Jezioro burzyło się od silnego wichru”.

ἢ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος διεγείρετο.

Ani Mateusz ani Jan nie odnoszą się bezpośrednio do sytuacji uczniów w łodzi, lecz raczej nawiązują do stanu łodzi („miotana falami” – Mateusz) lub jeziora („burzyło się od silnego wichru” – Jan). Na uczniach koncentruje się jedynie Marek, podając – według przekładu Biblii Tysiąclecia – że uczniowie „trudzi się przy wiosłowaniu” (Mk 6,48). Ewangelista używa w tym miejscu czasownika

²¹ Zob. ספרי הברית החדשה. תרגום חדש, Jerusalem 1976; 2000.

βασανίζω – *basanidzo*, który oznacza – w dosłownym przekładzie – „położyć na kamień pobierczy i trzeć”²², albo „dręczyć”, „znęcać się”, „torturować”, „dokuczać”, „doskwierać”, „nękać”²³ oraz „usiłować”²⁴. Mimo że czasownik βασανίζω wraz z wyrażeniem ἐν τῷ ἐλαύνειν oznacza „męczyć się przy wiosłowaniu”²⁵, to jednak faktem jest, że nie tylko βασανίζω, ale również i ἐλαύνειν („wiosłowanie”) zawiera konotację cierpienia wynikającego z prześladowania oraz znęcania się nad kimś²⁶. W takim razie, w świetle doświadczenia Wyjścia, czasownik βασανίζω może się kojarzyć z cierpieniem doznany przez Izraelitów w czasie niewoli egipskiej. Jednak najistotniejsze w tym miejscu jest to, że Marek jako jedyny zwraca uwagę na przeżycia uczniów. Stan morza i łodzi jest dla niego rzeczą drugorzędną. On pragnie się skupić na trudnej sytuacji uczniów, dla których jedynym ocaleniem przed falami morza jest sam Chrystus, podobnie jak dla Izraelitów przechodzących przez Morze Czerwone jednym ratunkiem przed wodą był Bóg (por. Ps 136,11-15).

2.4. Kroczenie po jeziorze

Ewangelisci opisują kroczenie Pana Jezusa na jeziorze w następujący sposób:

Mt 14,25: „Lecz o czwartej straży nocnej przyszedł do nich, krocząc po jeziorze”.
τετάρτη δὲ φυλακῆ τῆς νυκτὸς ἦλθεν πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν.

Mk 6,48b: „Okolo czwartej straży nocnej przyszedł do nich, krocząc po jeziorze, i chciał ich ominąć”.

περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἤθελεν παρελθεῖν αὐτούς.

J 6,19: „Gdy upłynęli okolo dwudziestu pięciu lub trzydziestu stadiów, ujrzeli Jezusa kroczącego po jeziorze i zbliżającego się do łodzi”...

ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον...

Śpośród Ewangelistów tylko Marek mówi o pragnieniu Pana Jezusa, aby przejść lub ominąć uczniów. Ewangelista odnosi się do owego „przejścia” lub „ominięcia”

²² Zob. Z. Weclewski, βασανίζω, *Słownik grecko-polski*, Lwów 1929, 127.

²³ Zob. R. Popowski, παρέρχομαι, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, 92-93.

²⁴ Zob. J. R. Kohlenberger III – E.W. Goodrick – J. A. Swanson, βασανίζω, *The Greek-English Concordance to the New Testament*, Grand Rapids, t. 1, Michigan 1997, 107; H. G. Liddell – R. Scott, βασανίζω, *A Greek-English Lexicon*, New York 1996, 309.

²⁵ Zob. O. Q. Sellers, *Seed & Bread. Studies in Positive Biblical Theology*, t. 2, Pasadena, California 2009, 385.

²⁶ Zob. J. Marcus, *Mark 1-8*, 423.

za pośrednictwem czasownika *παρέρχομαι*. Podobna odmiana tego czasownika, którego hebrajskim odpowiednikiem jest *עבר* – *awar* („przejść”), znajduje się w opisie wyjścia Izraelitów z Egiptu, gdzie Bóg mówi Mojżeszowi, jaką rolę spełni krew branka zabitego przez izraelskie rodziny: „Gdy zaś Pan będzie przechodził [LXX: *παρελεύσεται* / TM: *ויעבר*], aby porazić Egipcjan, a zobaczy krew na progu i na odrzwiach, to ominie (LXX: *παρελεύσεται* / TM: *פסס*) Pan takie drzwi” (Wj 12,23)²⁷. Również gdy Pan odpowiada na prośbę Mojżesza, aby ukazać mu swoją chwałę, zostaje użyty w LXX czasownik *παρελεύσομαι* jako odpowiednik hebrajskiego *עבר* w TM: „Gdy przechodzić będzie [LXX: *παρέλθῃ* / TM: *בעבר*] moja chwała, postawię cię w rozpadlinie skały i położę dłoń moją na tobie, aż przejdę [LXX: *παρέλθῶ* / TM: *עד עברי*]” (Wj 33,22). Następnie, gdy natchniony autor opisuje Boże objawienie Mojżeszowi, również posługuje się czasownikiem *παρελεύσομαι* („przejść”) jako odpowiednik hebrajskiego *עבר* („przejść”): „I przeszedł [LXX: *παρήλθεν* / TM: *עבר*] Pan przed jego oczyma i wołał: Pan, Pan” [...] (Wj 34,6)²⁸.

Dopiero, gdy bierze się pod uwagę powyższy kontekst „przejścia” Pana Boga jako przejaw teofanii na pustyni można zrozumieć, dlaczego Chrystus pragnął „ominać” Apostołów w Łodzi²⁹. Owo „ominięcie” lub „przejście” było jakby powtórzeniem tajemniczego przemieszczenia się Boga Izraela, który, przechodząc, ujawnił nie tylko swoją chwałę, ale również i swoje bóstwo. Takie jest znaczenie słów, które Jezus kieruje do uczniów, gdy przechodzi obok nich: „Odwagi, to Ja jestem, nie bójcie się” (*Θαρσεϊτε, ἐγὼ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε* – Mk 6,50).

2.5. Teofania na jeziorze

Ewangelisci opisują początek ujrzenia Jezusa przez uczniów w następujący sposób:

Mt 14,26: „Uczniowie, zobaczywszy go kroczącego po jeziorze”...

οἱ δὲ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα...

²⁷ W LXX oprócz czasownika *παρελεύσομαι* występuje też czasownik *σκεπάζω*, jako termin odpowiadający hebrajskiemu *פסס* – „ominać” w TM (jak w przypadku Wj 12,13.27). W podobnym sensie jest też użyty czasownik *διέρχομαι* jako dodatkowy termin odpowiadający hebrajskiemu *עבר* – „przejść” (jak w przypadku Wj 12,12). Por. A. Malina, *Ewangelia według świętego Marka*. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (*Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament*, t. 2, cz. 1, red. A. Paciorek), Częstochowa 2005, 408-409.

²⁸ Na górze Horeb Bóg zapowiada, że przejdzie przed Eliaszem i ukaże mu swą moc (por. 1 Krl 19,11). Tekst masorecki stosuje tutaj ten sam czasownik, co Księga Wj – *עבר* – aby odnieść się do teofanii za przyczyną Bożego „przejścia”. Na ten temat por. A. Yarbro Collins, *Mark. A Commentary* (Hermeneia. A Critical and Historical Commentary on the Bible), Minneapolis, Minnesota 2007, 334.

²⁹ Por. J. Marcus, *Mark 1-8*, 426.

Mk 6,49:50: „Oni zaś, gdy Go ujrzeli kroczącego na jeziorze [...] Widzieli Go bowiem wszyscy”...

οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα...πάντες γὰρ αὐτὸν εἶδον...

J 6,19b:„ujrzeli Jezusa kroczącego po jeziorze i zbliżającego się do łodzi”.

θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον.

Spośród Ewangelistów tylko Marek podkreśla, że „wszyscy” (πάντες) uczniowie ujrzeli Pana (Mk 6,50), mimo że już wcześniej zaznaczył ogólnie, iż „ujrzeli Go” (ἰδόντες αὐτὸν) kroczącego po jeziorze (Mk 6,49). Po raz kolejny można więc dostrzec w perykopie Markowej zwrócenie uwagi na postawę uczniów, chociaż w kontekście Wyjścia ten szczegół staje się jeszcze bardziej wymowny. Jeżeli bowiem w łodzi znajdują się uczniowie reprezentujący dwanaście pokoleń Izraela, to znaczy, że są oni obrazem Izraela przechodzącego przez Morze Czerwone. Podobnie jak Izraelici po wyjściu z Egiptu, uczniowie w łodzi są też świadkami wielkich dzieł Bożych. W związku z tym należy zauważyć, że w opisie przejścia przez Morze Czerwone w Księdze Wyjścia następuje podwójne odniesienie do narodu wybranego widzącego to, czego Bóg dokonał (Wj 14,30b-31):

„I zobaczył [וירא – *wajar*] Izrael martwych Egipcjan na brzegu morza. Gdy Izrael zobaczył [וירא – *wajar*] wielkie dzieło, którego dokonał Pan wobec Egipcjan, ulękli się Pana i uwierzyli Jemu oraz Jego słudze Mojżeszowi”.

וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. וירא ישראל את הים הגדולה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו.

Ciąg dalszy teofanii na jeziorze brzmi podobnie u wszystkich trzech Ewangelistów; jedynie Mateusz i Marek – w przeciwieństwie do Jana – zaznaczają, że w mniemaniu uczniów Pan Jezus wydawał się być zjawą (Mt 14,26; Mk 6,49), co z kolei sprawiło, że zlékli się. Pod tym względem podobieństwo do zlékniomych Izraelitów po przejściu przez Morze Czerwone jest ewidentne („ulékli się Pana” – Wj 14,31).

2.6. „Ja jestem” (Mk 6,50)

Ewangelisci Mateusz i Marek podają te same słowa Pana Jezusa skierowane do Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε – „Odwagi, to Ja jestem, nie bójcie się” (Mt 14,27; Mk 6,50). Jan zaś nie uwzględnia zawołania Θαρσεῖτε („odwagi”), lecz podaje jedynie: ἐγὼ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε – „to Ja jestem, nie bójcie się” (J 6,20).

Rodzi się zatem pytanie, jakie znaczenie w tym miejscu ma wyrażenie ἐγώ εἰμι – *ego ejmi*. Czy Pan Jezus jedynie daje uczniom do zrozumienia, że mają się nie bać, bo to jest On, który idzie w ich stronę, a nie ktoś inny? Niewątpliwie można byłoby odebrać słowa Chrystusa w ten sposób, i tak też je przełożyć na język polski („to Ja jestem”). Natomiast należałoby się zastanowić, czy nie ma tutaj czegoś więcej, zwłaszcza ze względu na fakt, że wyrażenie ἐγώ εἰμι oznacza – dosłownie – nie tyle „to Ja jestem”, co przede wszystkim „Ja jestem”. W świetle doświadczenia i historii starotestamentowego Wjścia znamienne są słowa, które Mojżesz usłyszał z płonącego krzewu: „Jestem który Jestem” (Wj 3,14). W tych słowach Bóg objawił swoją tożsamość za pośrednictwem tajemniczego imienia „Ja jestem” (LXX: ἐγώ εἰμι ὁ ὢν; TM: אהיה אשר אהיה – *eheje aszer eheje* – Wj 3,14)³⁰. Wypowiadając to „imię” w obecności Mojżesza z płonącego krzewu, który nie spłonął, Bóg nie tylko ujawnił swoją tożsamość, ale ukazał też swoją nadprzyrodzoną władzę nad materią. Z tej racji wspólny podobny kontekst władzy nad światem natury podczas teofanii w obecności Mojżesza na górze Synaj oraz w obecności uczniów na Jeziorze Galilejskim prowadzi do wniosku, że słowa Pana Jezusa – ἐγώ εἰμι – *ego ejmi* – są wyrazem Jego boskiej tożsamości³¹. Dopiero, gdy rozważy się ten fakt w świetle stwierdzenia, że Pan Jezus usiłował przejść obok uczniów lub ominąć ich (tak jak

³⁰ W języku hebrajskim אהיה אשר אהיה oznacza „będę tym, którym będę”. Widnieje więc w tym miejscu rozbieżność między tymi słowami a tym, co podaje LXX, ponieważ o ile grecki przekład jest w czasie teraźniejszym („jestem”), o tyle hebrajskie zdanie jest w czasie przyszłym („będę”). Jak to wytłumaczyć? Dla wyjaśnienia tego problemu można się posłużyć następującym przykładem z Księgi Izajasza. W hebrajskim tekście Iz 7,14 występuje słowo עלמה (*alma* – „panna”), podczas gdy w LXX w tym miejscu występuje słowo παρθένος (*parthenos* – „dziewica”). Tłumacze LXX żyli bliżej czasów mesjańskich aniżeli natchniony autor hebrajskiego tekstu Starego Testamentu. Pod tym względem LXX odzwierciedla żydowskie przekonanie odnośnie do nadprzyrodzonego pochodzenia Mesjasza i stąd wynika decyzja tłumaczy LXX, aby przełożyć słowo עלמה – *alma* na παρθένος – *parthenos*, niewątpliwie pod wpływem natchnienia Bożego. Podobnie w przypadku przekładu określenia אהיה אשר אהיה (*eheje aszer eheje* – „będę tym, którym będę” – Wj 3,14) na ἐγώ εἰμι – *ego ejmi* – tłumacze LXX byli wyrazicielami ówczesnych oczekiwań mesjańskich jako kontekst w którym imię Boże już nie miało odnosić się do dalekiej przyszłości („będę tym, którym będę” – אהיה אשר אהיה), lecz do teraźniejszości, w której Bóg miał być obecny wśród swojego ludu jako „Jezusa” (Jezus), czyli jako Bóg, który zbawia w czasie teraźniejszym (stąd też greckie *ego ejumi* – „jestem, który jestem”). Wymowne jest to, że imię ישוע – *Jeszua*, tak jak Tetragram (יהוה), składa się z czterech liter i jest nowym imieniem Bożym, przed którym ma się zgiąć każde kolano (por. Flp 2,9-10), tak jak na imię Boże w Starym Testamencie miało się zgiąć każde kolano (por. Iz 45,23). Na ten temat por. Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*, Kraków 2012, 46-47.

³¹ Zob. B. Pitre, *The Case for Jesus. The Biblical and Historical Evidence for Christ*, New York 2016, 126-129. Na ten temat por. także R. H. Gundry, *Commentary on the New Testament. Verse by Verse Explanations with a Literal Translation*, Peabody, Massachusetts 2010, 164; C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (red. W. Chrostowski, Prymasowska seria biblijna), Warszawa 2000, 95; J. Marcus, *Mark 1-8*, 427, 432. Ponadto należy zauważyć, że określenie evgw, eivmi pojawia się też w Iz 43, 11 (LXX) w tym samym sensie, co w Księdze Wjścia, jako termin określający tożsamość Pana. Jest on odpowiednikiem hebrajskiego אהיה הוּ (ani hu – „Ja nim jestem”) w TM w tym samym wersecie (Iz 43,11).

Bóg przeszedł nad domami Izraelitów w Egipcie, omijając je), można dostrzec, że słowa Pana do przerażonych uczniów wpisują się całość wątku Wyjścia obecnego w opisie Marka Ewangelisty w Mk 6,45-52.

2.7. Rozmnożenie chlebów

Marek jako jedyny spośród Ewangelistów kończy opis kroczenia Chrystusa po wodzie słowami nawiązującymi do wcześniejszego epizodu rozmnożenia chleba (Mk 6,30-44):

„I wszedł do nich do łodzi, a wiatr się uciszył. Wtedy oni tym bardziej zdumieni się w duszy, nie zrozumieli bowiem zajścia z chlebami, gdyż umysł ich był otępiały [ἦν αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη]” (Mk 6,51-52).

Cudowne wydarzenie, jakim było rozmnożenie chleba, jest jednym z nowotestamentowych przykładów wskazujących na Jezusa w roli nowego Mojżesza, który podobnie jak pierwszy Mojżesz na pustyni staje jako pośrednik między głodnymi Izraelitami po wyjściu z Egiptu a Bogiem obdarowującym ich pokarmem z nieba³². Mając na uwadze ten kontekst, gdy Ewangelista Marek przywołuje wydarzenie rozmnożenia chleba, jego stwierdzenie, że „umysł [uczniów] był otępiały”, też wpisuje się w obraz postawy Izraelitów wędrujących na pustyni. W jaki sposób?

Niestety przekład Biblii Tysiąclecia w stwierdzeniu, że umysł uczniów był „otępiały” (Mk 6,52) nie oddaje pełnej rzeczywistości zawartej w terminach καρδία oraz πωρόω. Rzeczownik καρδία – בל – „serce” pojawia się w tekście masoreckim w Księdze Wyjścia w sensie pejoratywnym jedynie w odniesieniu do postawy faraona i Egipcjan, których serce Bóg uczynił „upartym” (*chazak* – dosłownie „mocnym” – ³³קִּיָּן [LXX – σκληρύνω / κατισχύω], „ciężkim” – *kawed* – ³⁴כבד [LXX – σκληρύνω / βαρέω] lub „twardym” – *kasze* – ³⁵השק [LXX – σκληρύνω – „skamieniałym”). Gdy ta sama postawa serca pojawia się u Izraelitów buntujących się przeciw Bogu i Mojżeszowi, tekst masorecki określa ich mianem ludu o „twardym karku” (הרשק – *ksze oref* [LXX – σκληροτραχίλος]). Należy natomiast zauważyć, że gdy buntownicza postawa Izraelitów na pustyni w Massa i Meriba jest przywołana w Psalmie 95,8 wówczas ich zatwardziałe serce jest określone jako „twarde” lub „mocne”:

³² Por. D. C. Allison, Jr., *The New Moses. A Matthean Typology*, Minneapolis, Minnesota 1993, 238-242.

³³ Zob. Wj 4,21; 7,13; 7,22; 8,15; 9,12; 9,35; 10,20; 10,27; 11,10; 14,4.8,17.

³⁴ Zob. Wj 7,14; 8,11.28; 9,7; 9.34; 10,1.

³⁵ Zob. Wj 7,3.

„Nie zatwardzajcie serc waszych jak w Meriba, jak na pustyni w dniu Massa”

אל תקשו לבבכם כמרובה כיום מסה במדבר
 μή σκληρούνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ
 πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ewangelista Marek co prawda nie używa w tym miejscu żadnego z wyżej wspomnianych terminów stosowanych w Septuagincie (σκληρύνω / κατισχύω / βαρέω / σκληροτράχηλος), aby wyrazić stan serca uczniów w łodzi w Mk 6,52. Jednak posługuje się terminem πωρόω – *poroo* – który oznacza „skamienić” lub „stwardnieć”³⁶, a to znaczenie wyraźnie odnosi się do postawy narodu wybranego na pustyni.

Związek między terminem πωρόω a postawą Izraelitów na pustyni zostaje jeszcze wyraźniej ukazany w kilku przekładach Nowego Testamentu na język hebrajski (Mk 6,52):

Thomas Fry – W. B. Collyer³⁷:

...כי לבם קשה

...,„bo ich serce [było] twarde”...

I. Salkinson – C. D. Ginsburg³⁸:

...כי היו כבדי לב

...,„bo byli [osobami] ciężkiego serca”

E. Margoliouth³⁹:

...כי לבם היה מקשה

...,„bo ich serce było zatwardziałe”

W powyższych przekładach zostały zastosowane terminy קשה – *kasze* („twardy”) oraz כבד – *kawed* („ciężki”). Oba słowa pojawiają się w tekście masoreckim w kontekście Wyjścia (jak ukazano wcześniej). Łącząc stan serca uczniów z cudem rozmnożenia chleba zapowiedzianym w Starym Testamencie przez zesłanie manny na pustyni, Ewangelista Marek sprawia, że wątek Wyjścia w perykopie Mk 6,45-52 zostaje przywołany tutaj w nawiązaniu do postawy żałujących się i niewdzięcznych Hebrajczyków: zanim otrzymali mannę narzekali, że zostali skazani na śmierć głodową (por. Wj 16,2-3), a po otrzymaniu manny skarżyli się, że naprzykrzył im się ten pokarm (por. Lb 11,4-6; 21,4-5).

³⁶ Zob. Z. Weclewski, πωρόω, *Słownik grecko-polski*, 580.

³⁷ Zob. B. R. Goakman, ברית חדשה על פי המשיח. נעתק מלשון יון ללשון עברי, London 1813.

³⁸ Zob. I. Salkinson – C. D. Ginsburg, הברית החדשה. העתקה מלשון יון ללשון עברית, London 1886.

³⁹ Zob. E. Margoliouth, הברית החדשה על פי המשיח. עם נקודות וטעמים. גם מראה פסוקים והערות על הגליון, London 1923.

Ponadto, mimo że cud manny trwał czterdzieści lat, aż naród wybrany wszedł do Ziemi Obiecanej (por. Wj 16,35; Joz 5,12), Izraelici ciągle brnęli w dalszych buntach przeciwko Bogu i Mojżeszowi. Ewangelista Marek pragnął przywołać związek między postawą uczniów a postawą Izraelitów na pustyni, których upór i serce zamknięte na działanie Boże nie pozwalały na właściwe rozumienie działania Bożego wśród nich⁴⁰. To spostrzeżenie zostaje potwierdzone przez powtarzające się stwierdzenie Pana Jezusa, że Jego uczniowie nie rozumieli tego, co im przekazywał za przyczyną swoich czynów i pouczeń. Taki jest sens powtarzającego się Chrystusowego pytania w Ewangeliach: „czy jeszcze nie rozumiecie?” (por. Mt 16,9; Mk 4,13; 8,17.21; 9,32). Marek sprawia, że to pytanie wybrzmiewa domyślnie, gdy kończy opis perykopy o kroczeniu Jezusa na Jeziorze Galilejskim.

Zakończenie

Starotestamentowy motyw Wyjścia stanowi tło, którym święty Marek posługuje się w swojej Ewangelii. W opisie kroczenia Pana Jezusa po wodach Jeziora Galilejskiego wątek Wyjścia rzuca światło na poszczególne wyrażenia, które zwracają uwagę czytelnika na tożsamość Pana Jezusa. Chrystus zostaje ukazany jako Ten, który wkracza w życie Apostołów, podobnie jak Bóg wkroczył w życie Mojżesza i Izraelitów w Egipcie przez doświadczenie Wyjścia oraz dalszego wędrowania Hebrajczyków na pustyni. W związku z tym motyw Wyjścia należy zrozumieć – zgodnie z tradycją żydowską – jako szerszy wątek obejmujący długi czas, już od chwili powołania Mojżesza, jeszcze zanim naród wybrany został wyprowadzony z Egiptu. W ten sposób doświadczenie Wyjścia w ramach interwencji Bożej w życie Izraelitów w Egipcie i po opuszczeniu tego kraju przez nich staje się wyrazem rozwijającego się zbawczego planu Bożego. Według tego planu Izrael miał ujrzeć wielkość Pana i uwierzyć w Niego. Podobnie dzieje się w przypadku uczniów Jezusa w łodzi na jeziorze. Ewangelista Marek dostrzega w ich doświadczeniach na wodzie obraz Izraelitów doznających łaskowości Bożej za przyczyną ukazującego się im Boga w swojej mocy. Jednak tak jak cudowne znaki po wyjściu z Egiptu i na pustyni nie zawsze były odbierane przez naród wybrany zgodnie z Bożym zamierzeniem ze względu na zatwardziałość serca ludu, tak też owa zatwardziałość stała się daleką zapowiedzią nierozumności uczniów Jezusa, którzy nie zawsze z otwartym sercem pojmowali skierowane do nich Chrystusowe przesłanie za pośrednictwem pouczeń i znaków. Ewangelista pragnął zestawić uczniów Jezusa z Izraelem na pustyni i to właśnie w tym celu posłużył się subtelnymi odniesieniami i wyrażeniami, które można odczytać w świetle tekstu masoreckiego, Septuaginty oraz przekładów Nowego Testamentu na język hebrajski.

⁴⁰ Por. J. Marcus, *Mark 1-8*, 427-428,434.

Literatura:

- Allison, Jr., D.C., *The New Moses. A Matthean Typology*, Minneapolis, Minnesota 1993.
- Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*, Kraków 2012.
- Boring, M.E., *Mark. A Commentary (The New Testament Library)*, Louisville, Kentucky 2006.
- Caddick, R. *The New Testament of Our Lord and Saviour Jesus Christ, in Hebrew; corrected from the version published by Dr. Hutter, at Nuremburg 1599; and republished by Dr. Robertson, at London 1661*, London 1798.
- Carmignac, J. *Evangelies de Matthieu et de Marc traduits en hébreu en 1668 par Giovanni Battista Iona retouchés en 1805 par Thomas Yeates* (Traductions hébraïques des Evangiles rassemblées; 2), Turnhout 1982.
- Carpenter, E., *Exodus: Theology of*, w: *Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, red. Willem A. VanGemeren, t. 4, Grand Rapids, Michigan 1997, 605-615.
- Delitzsch, F., *Sifrey Habrit Hachadasha. Neetakim Milshon Yavan Lilshon Iwrit* [עברית ספרי הברית], London 1960.
- Donahue, J.R. – Harrington, D.J., *The Gospel of Mark* (Sacra Pagina, 2), Collegeville, Minnesota 2002.
- Ebel, G., ὁδός, w: *The New International Dictionary of New Testament Theology*, t. 3, red. C. Brown, Grand Rapids, Michigan 1986, 935-943.
- Elowsky, J.E., *John 1-10* (Ancient Commentary on Scripture. New Testament; IV a), Downers Grove, Illinois 2006.
- Garland, D.E., *The NIV Application Commentary: Mark*, Grand Rapids, Michigan 1998.
- Goakman, B.R., *Brit Chadasha Al Pi Hamashiach. Neetak Milshon Yavan Lilshon Iwrit* [ברית חדשה על פי המשיח. נעתק מלשון יון ללשון עברית], London 1813.
- Gundry, R.H., *Commentary on the New Testament. Verse by Verse Explanations with a Literal Translation*, Peabody, Massachusetts 2010.
- Healy, M., *The Gospel of Mark (Catholic Commentary on Sacred Scripture)*, Grand Rapids, Michigan 2008.
- Keener, C.S., *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (red. W. Chrostowski, *Prymasowska seria biblijna*), Warszawa 2000.
- Koehler, L. – Baumgartner, W., *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, I-II, Leiden 2001.
- Liddell, H.G. – Scott, R., *A Greek-English Lexicon*, New York 1996.
- Malina, A., *Ewangelia według świętego Marka. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament; I-II)*, Częstochowa 2005.
- Marcus, J., *Mark 1-8 (The Anchor Bible)*, New York 2000.
- Margoliouth, E., *Habrit Hachadasha Al Pi Hamashiach. Im Nekudot Utamim. Gam Mar-e Psukim Wehearot Al Hagilayon* [גם מראה פסוקים. עם נקודות וטעמים. הברית החדשה על פי המשיח. והערות], London 1923.
- Pitre, B., *The Case for Jesus. The Biblical and Historical Evidence for Christ*, New York 2016.
- Popowski, R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1997.
- Salkinson, I. – Ginsburg, C.D., *Habrit Hachadasha. Haataka Milshon Yavan Lilshon Iwrit* [הברית החדשה. העתקה מלשון יון ללשון עברית], London 1886.
- Sellers, O.Q., *Seed & Bread. Studies in Positive Biblical Theology*, I-II, Pasadena, California 2009.
- Sifrej habrit hachadasha. Targum Chadash* [ספרי הברית החדשה. תרגום חדש], Jerusalem 2000.
- Ta-Szema, I., יציאת מצרים, w: *Encyclopaedia Hebraica*, red. M. – B. Peli, Jerusalem 1971, t. 20, 186-192.
- Watts, R. E., *Isaiah's New Exodus in Mark*, Grand Rapids, Michigan 1997.
- Weclowski, Z., *Słownik grecko-polski*, Lwów 1929.
- Yarbro-Collins, A. *Mark. A Commentary* (Hermeneia. A Critical and Historical Commentary on the Bible), Minneapolis, Minnesota 2007.